

KADIROVA Madinabonu Turgunovna
O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi
Arab tili va adabiyoti al-Azhar kafedrası dotsenti,
PhD
kamadina2544@gmail.com

ARAB TILI O'QITUVCHISI KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA ISTIQBOLLI VAZIFALAR

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ АРАБСКОГО ЯЗЫКА: СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ И ПЕРСПЕКТИВНЫЕ ЗАДАЧИ

DEVELOPING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF AN ARABIC LANGUAGE TEACHER: MODERN APPROACHES AND FUTURE PERSPECTIVES

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim paradigmasing markaziy tushunchalari – «kompetensiya» va «kompetentlik»ning nazariy-metodologik asoslari chuqur tahlil qilinadi. Ularning tarixiy rivojlanish bosqichlari, ilmiy talqinlardagi o'zaro bog'liqlik va farqlar tizimli ravishda yoritiladi. Maqolaning asosiy qismi bevosita zamonaviy arab tili o'qituvchisining kasbiy kompetentlik modelini ishlab chiqishga bag'ishlangan bo'lib, unda maxsus filologik, psixologik-pedagogik, ijtimoiy-madaniy va raqamli kompetensiyalar kabi tarkibiy qismlar batafsil ochib berilgan. Arab tilini o'qitish bo'yicha Saudiya Arabistoni, Iordaniya kabi davlatlarning ilg'or xalqaro tajribalari, raqamli platformalardan foydalanish imkoniyatlari va malakani baholashning xalqaro standartlari tahlil qilinadi. Yakunda O'zbekiston sharoitida arab tili o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish bo'yicha aniq ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: kompetensiya, kompetentlik, kasbiy kompetentlik modeli, arab tili o'qitish metodikasi, raqamli pedagogika, tayanch kompetensiyalar,

madaniyatlararo muloqot, diglossiya, Bolonya jarayoni, xalqaro standartlar.

Аннотация: В данной статье глубоко анализируются теоретико-методологические основы центральных понятий современной образовательной парадигмы – «компетенция» и «компетентность». Систематически освещаются их исторические этапы развития, взаимосвязь и различия в научных трактовках. Основная часть статьи посвящена непосредственно разработке модели профессиональной компетентности современного преподавателя арабского языка, в которой подробно раскрываются такие составляющие, как специальная филологическая, психолого-педагогическая, социокультурная и цифровая компетенции. Анализируется передовой международный опыт таких стран, как Саудовская Аравия и Иордания, в области преподавания арабского языка, возможности использования цифровых платформ и международные стандарты оценки квалификации. В заключение выдвигаются конкретные научно-практические предложения и рекомендации по развитию профессиональной компетентности преподавателей арабского языка в условиях Узбекистана.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, модель профессиональной компетентности, методика преподавания арабского языка, цифровая педагогика, ключевые компетенции, межкультурная коммуникация, диглоссия, Болонский процесс, международные стандарты.

Abstract: This article provides an in-depth analysis of the theoretical and methodological foundations of «competence» and «competency,» central concepts in the modern educational paradigm. It systematically examines their historical development, interconnections, and distinct scientific interpretations. The core of the article is dedicated to proposing a professional competency model for the modern Arabic language teacher, detailing key components such as special philological, psychological-pedagogical, socio-cultural, and digital competencies. The analysis covers advanced international practices in Arabic language teaching from countries like Saudi Arabia and Jordan, the use of digital platforms, and international standards for competency assessment. In conclusion, the paper presents specific scientific and practical recommendations for enhancing the professional competency of Arabic language teachers within the context of Uzbekistan.

Keywords: competence, competency, professional competency model, Arabic language teaching methodology, digital pedagogy, key competencies,

intercultural communication, diglossia, Bologna Process, international standards.

KIRISH

O'zbekistonning Yaqin Sharq va arab dunyosi mamlakatlari bilan siyosiy, iqtisodiy va madaniy aloqalari tobora kengayib borayotgan bugungi sharoitda arab tilini professional darajada biladigan mutaxassislariga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Bu esa, o'z navbatida, ta'lim tizimi oldiga arab tilini o'qitish sifati va samaradorligini tubdan oshirish vazifasini qo'yimoqda. Ushbu murakkab vazifaning muvaffaqiyati bevosita pedagog kadrlarning, xususan, arab tili o'qituvchisining kasbiy salohiyati, uning zamonaviy talablarga javob beradigan kompetentligiga bog'liq. An'anaviy "bilim-ko'nikma-malaka" paradigmasidan voz kechib, amaliy natijadorlikka yo'naltirilgan kompetentlik yondashuviga o'tish – bugungi kun ta'limining asosiy trendidir.

ASOSIY QISM

Ilmiy-pedagogik adabiyotlarda "kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchalari ko'pincha bir-biriga yaqin ma'noda qo'llansa-da, ularni farqlash muhim metodologik ahamiyatga ega.

Kompetensiya (competence) – shaxsning muayyan faoliyat sohasida samarali ishlashi uchun zarur bo'lgan, oldindan belgilangan va jamiyat tomonidan qo'yiladigan ijtimoiy talablar, bilimlar, harakat usullari majmuidir. A.V. Xutorskiy ta'biri bilan aytganda, bu "begonalashtirilgan, oldindan belgilangan ijtimoiy talabdir" [3]. Masalan, o'quv dasturida belgilangan talablar kompetensiyalar to'plamini tashkil etadi.

Kompetentlik (competency) – bu shaxsning ana shu kompetensiyalarni egallaganligi, ularni real hayotiy va kasbiy vaziyatlarda muvaffaqiyatli qo'llay olish qobiliyati, tajribasi, shaxsiy sifati va motivatsiyasidir. Bu shaxsiy hodisa bo'lib, faoliyat jarayonida namoyon bo'ladi. R.Sh. Urakov ta'kidlaganidek, kompetensiya – bu imkoniyat, kompetentlik esa – uning amaldagi ifodasidir [1].

Demak, ta'lim jarayonining asosiy maqsadi o'quvchilarni nafaqat belgilangan kompetensiyalar bilan qurollantirish, balki ularda shu kompetensiyalarni amalda qo'llay oladigan, mustaqil va ijodiy fikrlaydigan kompetentli shaxsni shakllantirishdir.

Kompetentlik yondashuvi g'oyasining ta'lim tizimiga kirib kelishi bir necha o'n yillik tarixga ega

bo'lib, uni shartli ravishda uch bosqichga ajratish mumkin: lingvistik, tarmoqlararo va umumta'lim. Ikkinchi bosqichning eng yorqin voqeasi "Bolonya jarayoni" bo'ldi. 1988-yilda Yevropa universitetlari tomonidan imzolangan "Universitetlarning buyuk Xartiyasi" oliy ta'limni mehnat bozori talablariga yaqinlashtirishni maqsad qildi. Aynan shu jarayon natijasida an'anaviy "bilim"ga yo'naltirilgan ta'lim modeli o'rnini amaliy faoliyatga, ya'ni "kompetensiya"ga asoslangan model egallay boshladi [2]. Bu esa bitiruvchining malakasini uning diplomi bilan emas, balki real vazifalarni bajara olish qobiliyati bilan o'lchash kerakligini kun tartibiga qo'ydi.

Arab tili o'qituvchisidan nafaqat tilni mukammal bilish, balki uni samarali o'rgata olish ham talab etiladi. Uning kasbiy kompetentligini quyidagi tarkibiy qismlardan iborat model sifatida tasavvur qilish mumkin:

Maxsus filologik kompetensiya - bu zamonaviy arab tili o'qituvchisi professionalizmining tayanch ustuni va poydevori bo'lib, u shunchaki qoidalar yig'indisini bilishdan ancha kengroq tushunchadir. U, birinchi navbatda, chuqur lingvistik bilimlarni, ya'ni arab tilining ichki me'morchiligini - uning murakkab fonetik tizimi (tarixiy va zamonaviy talaffuz me'yorlari), boy leksik qatlami, ko'p qirrali grammatik tuzilishi va uslubiy qonuniyatlarini mukammal egallashni anglatadi. Biroq, bu kompetensiya faqat nazariy bilimlar bilan cheklanib qolmaydi. Uning ajralmas qismi sotsiolingvistik bilimdir, ya'ni tilning real ijtimoiy muhitda, turli vaziyatlarda va turli maqsadlarda qay tarzda qo'llanilishini anglashdir. Ayniqsa, arab tili uchun xos bo'lgan diglossiya hodisasini - yuksak uslubdagi adabiy til (fusxa) va kundalik muloqotda qo'llaniladigan ko'plab lahjalar (ammiya) bir vaqtning o'zida mavjudligini nafaqat bilish, balki o'quvchilarga ularning amaliy ahamiyatini, har birining o'z o'rnini va vazifasi borligini (masalan, OAV va rasmiy hujjatlarda fusxa, filmlar va jonli suhbatda ammiya ishlatilishi) tushuntira olish muhim ahamiyat kasb etadi. Nihoyat, ushbu kompetensiyaning cho'qqisi pragmatik bilim bo'lib, u nutqiy vaziyatdan kelib chiqib, tildan maqsadli foydalana olish va shuni o'quvchiga o'rgata olish qobiliyatidir. Ya'ni, o'qituvchi talabaga nafaqat gap tuzishni, balki shu gap orqali iltimos qilish, shikoyat bildirish, ishontrish yoki rad etish kabi aniq kommunikativ maqsadlarga erishish yo'llarini ham o'rgata olmoq'i lozim.

Psixologik-pedagogik va metodik kompetensiya - agar filologik bilimlar o'qituvchi nima o'qitishini belgilasa, ushbu kompetensiya buni qanday amalga oshirishini ifodalaydigan, nazariy bilimlarni amaliy natijaga aylantiradigan ko'prikdir. Bu o'qituvchidan shunchaki dars berishni emas, balki ta'lim jarayonini mohir me'mor kabi loyihalashtirishni talab qiladi. U, avvalo, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, xususan, o'quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradigan kommunikativ yondashuv, nazariyani amaliyot bilan bog'laydigan loyiha metodi, tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi keys-stadilar va til to'sig'ini yengishga yordam beradigan interfaol o'yinlarni chuqur egallaganlikni nazarda tutadi. Bundan tashqari, malakali pedagog nozik psixolog ham bo'lib, o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini (masalan, yosh bolalarning o'yinga moyilligi yoki kattalarning aniq maqsadga yo'naltirilganligi) hisobga olgan holda har bir guruh va hatto har bir o'quvchi uchun mos ta'lim trayektoriyasini tuza olishi kerak. Bu bilimlar o'quv materialini o'quvchiga samarali, qiziqarli va tushunarli tarzda yetkaza olish mahorati bilan uyg'unlashgandagina o'z samarasini beradi. Yakuniy va uzviy bog'liq bosqichda esa o'qituvchi nazorat va baholashning zamonaviy usullaridan foydalana olishi lozim. Bu shunchaki bilimni tekshiradigan an'anaviy testlardan voz kechib, o'quvchining vaqt davomidagi o'sishini ko'rsatadigan portfolio, kreativligini namoyon etadigan ijodiy ishlar va amaliy ko'nikmalarini baholaydigan taqdimotlar kabi usullarni qo'llash orqali baholash jarayonini jazolovchi vositadan rivojlantiruvchi va yo'naltiruvchi omilga aylantirish demakdir.

Ijtimoiy-madaniy va madaniyatlararo muloqot kompetensiyasi -bu tilni shunchaki so'zlar va grammatik qoidalar yig'indisi, ya'ni jonsiz kod sifatida emas, balki tirik organizm, madaniyatning uzviy bir qismi sifatida o'qitish mahoratidir. Bu kompetensiyaga ega o'qituvchi, avvalo, arab dunyosining yagona monolit hudud emas, balki Marokashdan tortib Ummongacha bo'lgan o'ziga xos tarixga, boy madaniyatga, rang-barang an'analarga, qadriyatlarga va nozik etiket qoidalariga ega bo'lgan mamlakatlar majmui ekanligini chuqur angelaydi. Bu shunchaki ma'lumotlar yig'indisini bilish emas, balki oila, jamoa, mehmondo'stlik kabi tushunchalarning jamiyatdagi o'rnini, biznes va kundalik muloqotdagi

odob-axloq me'yorlarini tushunish va tushuntirib bera olish demakdir. Bunday chuqur bilimga ega pedagog o'zining har bir darsida o'quvchilarda boshqa madaniyatga nisbatan qiziqish, hurmat va tolerantlikni ongli ravishda shakllantirib boradi. U tilni o'rgatish jarayonida madaniy hodisalarni (masalan, maqollar, iboralar, imo-ishoralar ma'nosini) izohlab, ommaviy axborot vositalari yoki boshqa manbalar orqali tarqalgan yuzaki va ko'pincha salbiy stereotiplarga barham berishga harakat qiladi. Natijada o'quvchi nafaqat arab tilida gapirishni, balki arab tilida fikrlaydigan insonlar bilan samimiy va hurmatga asoslangan muloqot qura oladigan, madaniy tafovutlarni to'g'ri qabul qila biladigan, muvaffaqiyatli kommunikator shaxs sifatida shakllanadi.

Axborot-kommunikatsion va raqamli kompetensiya - bu XXI asr o'qituvchisi uchun qo'shimcha imkoniyat emas, balki kasbiy faoliyatning ajralmas va zaruriy qismidir. Bugungi "raqamli avlod" vakillari bo'lgan o'quvchilar uchun an'anaviy dars metodlari har doim ham samarali bo'lavermaydi. Shu sababli, malakali pedagog shunchaki texnologiyalardan xabardor bo'lishi emas, balki ta'lim jarayonida Edmodo, Canva, Quizlet, Kahoot kabi raqamli vositalar va platformalardan ongli ravishda, aniq bir pedagogik maqsadni ko'zlab, unumli foydalana olishi kerak. Bu kompetensiya o'qituvchining passiv foydalanuvchidan faol kontent yaratuvchiga aylanishini ham taqozo etadi. Ya'ni, u nafaqat tayyor materiallarni topishi, balki o'z o'quvchilarining ehtiyojlariga moslashtirilgan holda elektron o'quv materiallari, grammatik qoidalarini tushuntiruvchi qisqa videolar, talaffuzni shakllantiruvchi audio kontentlar va bilimlarni mustahkamlovchi interaktiv topshiriqlar yarata olishi lozim. Bundan tashqari, zamonaviy dunyo talablari, xususan pandemiya tajribasi shuni ko'rsatdiki, har bir o'qituvchi masofaviy ta'lim texnologiyalarini bilishi va Zoom yoki Google Meet kabi platformalarda shunchaki ma'ruza o'qimasdan, balki virtual sinfda jonli, interaktiv va qiziqarli dars o'ta olish qobiliyatiga ega bo'lishi shart. Bu ko'nikmalar o'qituvchiga sinf xonasi devorlarini "buzib o'tish", ta'limni yanada qulay, qiziqarli va zamon talablariga mos qilish imkonini beradi.

Arab tili o'qituvchisi kompetentligini rivojlantirish borasida O'zbekiston o'z modelini izlayotgan bir paytda, ilg'or arab mamlakatlarining bu sohada to'plagan tajribasini o'rganish muhim

ahamiyat kasb etadi, zero ular til o'qitishni shunchaki ma'rifiy vazifa emas, balki strategik aktiv sifatida rivojlantirmoqda. Bu jarayon, avvalo, davlat darajasidagi ta'lim siyosati va strategik tashabbuslardan boshlanadi; masalan, Saudiya Arabistonining "Vision 2030" dasturi ta'limni iqtisodiyotning real talablariga to'liq moslashtirishni ko'zda tutsa [5], Iordaniya universiteti kabi ilmiy markazlar arab tilidagi kontentni kompyuterlashtirish va raqamlashtirish bo'yicha yirik loyihalarni amalga oshirmoqda [6]. Ushbu strategik maqsadlar esa zamonaviy raqamli ta'lim platformalari orqali hayotga tatbiq etilmoqda: Umm al-Quro universiteti va Saudiya elektron universiteti singari oliygohlar arab tilini onlayn o'rgatish bo'yicha global dasturlarni taklif etib, dunyoning istalgan nuqtasidan tilni bir yil kabi qisqa muddatlarda o'zlashtirish imkonini yaratmoqda [4, 7]. O'z navbatida, bu kabi global ta'lim dasturlarining sifatini va bitiruvchilar malakasini xalqaro miqyosda tasdiqlash uchun malakani baholash va standartlashtirishning puxta tizimi yo'lga qo'yilgan. Bunga ALPT (Arabic Language Proficiency Test) kabi umumiy testlar, YeCA (Misr lahjasi) yoki MSA (zamonaviy adabiy til) kabi maxsus imtihonlar hamda Talal Abu-Ghazaleh Tashkiloti (TAG-Org) tomonidan taqdim etiladigan va dunyo miqyosida tan olinadigan malaka sertifikatlar kiradi. Shunday qilib, aniq davlat strategiyasi, uni amalga oshiruvchi raqamli platformalar va natijani xalqaro miqyosda tasdiqlaydigan standartlashtirish tizimining uyg'unligi arab tilini o'qitish bo'yicha qudratli va raqobatbardosh ekotizimni vujudga keltirmoqda.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy arab tili o'qituvchisining kompetentligi - bu uning ko'p qirrali, dinamik va doimiy rivojlanishdagi kasbiy salohiyatidir. Bugungi kun o'qituvchisi nafaqat tilning nozik qirralarini biluvchi filolog, balki bir vaqtning o'zida o'quv jarayonini mohirlik bilan loyihalashtiruvchi samarali pedagog, til orqali madaniyatlarni bog'lovchi vositachi va ta'limni boyituvchi raqamli texnologiyalar bilimdoni bo'lishi shart. Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib, O'zbekistonda arab tili o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish uchun bir qator uzviy bog'liq amaliy chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim. Avvalambor, milliy ta'lim standartlari va

o'quv dasturlarini taklif etilgan kasbiy kompetentlik modeli asosida tubdan modernizatsiya qilish, ularda nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy va kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirishga alohida urg'u berish kerak. O'z navbatida, yangilangan dasturlar o'qituvchilar malakasini oshirish tizimini takomillashtirishni taqozo etadi; bu jarayonda kurslar mazmunini zamonaviy pedagogik va raqamli texnologiyalarni o'rgatishga yo'naltirish hamda ularga arab mamlakatlaridan yetakchi mutaxassislarni jalb etish orqali xalqaro tajribani olib kirish muhimdir. Ushbu islohotlarni amaliyotda qo'llab-quvvatlash maqsadida arab tilini o'rganuvchilar va o'qituvchilar uchun yagona, boy va interaktiv o'quv materiallarini (video, audio, onlayn mashqlar, lug'atlar) o'z ichiga olgan raqamli ta'lim resurslari milliy platformasini yaratish zarur. Nihoyat, tizimning jahon andozalaridan uzilib qolmasligini ta'minlash uchun O'zbekiston oliy ta'lim muassasalari va arab dunyosining yetakchi universitetlari o'rtasida xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, o'qituvchi va talabalar almashinuvini kengaytirish hamda qo'shma ilmiy loyihalarni amalga oshirish darkor. Ushbu chora-tadbirlarning kompleks amalga oshirilishi O'zbekistonda arab tili o'qitish sifatini yangi bosqichga olib chiqishga va xalqaro mehnat bozori talablariga javob bera oladigan raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Даминов О.О. Касб таълими ўқитувчиларини тайёрлаш жараёнида касбий компетенцияларни шакллантириш методикасини такомиллаштириш. Пед.ф.фал.фан докт (PhD) дисс. автореф.— Тошкент, 2020. — Б. 13.
2. Сергеев А.Г. Компетентность и компетенция в образовании: Монография. — Владимир, 2010. — С. 8.
3. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А.В. Хуторской // Интернет-журнал «Эйдос». - 2002. - 187 // <http://eidos.ru/journal/2002/0423.htm>.
4. Saudi electronic university // <https://seu.edu.sa/satsc/ar/arabic-language-education-program-for-non-native-speakers/>
5. Academia // <https://www.academia.edu/45673232/كفاءة معلم اللغة العربية لغغير الناطقين بها/45673232>
6. <https://asjp.cerist.dz/en/article/158913>
7. <https://elmuntafabeh.com/learning-arabic-laguage/تعليم اللغة العربية | أشكالها | كيف أبدأ تعلم اللغة العربية ؟ - علم ينتفع به>